

Др Борис БЕГОВИЋ*

Fielding, Steven, Bill Schwartz, Richard Toyе. 2020.
The Churchill Myths. Oxford: Oxford University Press, 208.

Већ у првој реченици увода аутори јасно стављају до знања да њихова књига није о Винстону Черчилу (*Winston Churchill*). Није, како пишу, о његовом бављењу политиком, није о његовој реторичкој маштовитости, још мање је о његовој личности. Оно што аутори том књигом желе да истраже нешто је друго – како су успомене на Черчила, на различите начине, биле коришћене у јавном животу Велике Британије, и то нарочито после његове смрти. А преокупирани су и местом које Черчил као симбол има у преобликовању националне историје, нарочито имајући у виду оно што они називају непрестано Черчилово васкрсавање. Митски Черчил (не онај стварни), према мишљењу аутора, представља озбиљну и незаобилазну чињеницу савременог (јавног) живота у Великој Британији.

Појам мита за ауторе не носи никако вредносно опредељивање. У том погледу јасно је да мит не мора неминовно да буде, а најчешће и није заблуда о ономе што се догодило већ је у основи утемељен у историјским чињеницама.¹ На основу две подједнако бескорисне дефиниције мита

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, begovic@ius.bg.ac.rs.

¹ У том смислу, овај се приступ, прецизније речено терминологија, разликује од приступа који је, сасвим легитимно, прихватио Ристић (2019), пишући о *Митовима српске историје*. То је књига о заблудама о српској историји, то јест о тврдњама које уопште нису утемељене у чињеницама, које једноставно нису тачне, попут оглашавања звона на париској цркви Свете Богородице (*Notre Dame*) које је славило српску победу у Косовској бици, чувеног златног есајага на српском средњовековног двору или тврдње да је поручник Војислав Танкосић 1910. године у београдској кафани „Грчка краљица“ изударео – Винстона Черчила. Митови о Черчилу нису заблуде о Черчилу будући да се они заснивају на добро утврђеном историјском чињеничном стању. Да ли је лето 1940. године заиста било „најзвизвенији час“ (*The Finest Hour*) у историји Велике Британије,

које аутори помињу – систем знакова који се сместио дубоко у темеље друштва (француска школа) и нешто што се обликује на неодређен, не-намераван начин као активна последица људског делања (британска школа) – али далеко више на основу каснијих разматрања у књизи, читалац закључује да основу мита чини искључиво интерпретација неспорних историјских догађаја и личности везаних за њих. А она је неминовно вредносна и по правилу није јединствена – зато и постоје различити митови о истој особи. Она може да буде постојана, попут мита о „норманском јарму“, који је опстао почев од норманског освајања Велике Британије све до Индустријске револуције, а може и да се мења. Да би мит био релевантан, поступно и посредно сазнаје читалац, треба да буде распрострањен и да се користи у јавном животу. Јасно је да су се митови о Черчилу за то квалификовали без проблема – да су тако постављену лествицу прескочили из првог покушаја, без загревања.

Будући да аутори наводе обиље историографских радова о Черчилу – а анализирају знатан њихов део – потпуно је јасно да се историја и митови, историографија и митологија међусобно не искључују. Напротив, постоји прилично јасна подела посла. Историографија, колико-толико непристрасно и бар у одређеној мери објективно, утврђује шта се то заиста догодило, због чега се догодило (које су узрочно-последичне везе у питању) и какве су последице онога што се догодило. Тиме историографија даје основу за стварање митова – за пристрасну интерпретацију њених налаза, установљених чињеница, и савременим потребама прилагођено тумачење онога што се догодило.² То не значи да су неминовно сви митови о Черчилу – или о било ком другом – у сваком свом сегменту у целости засновани на историографским налазима – понекад се јављају одступања на том плану, као што ће се касније показати у овом приказу – али се тиме не нарушава уочена комплементарност историје и митова, то јест историографије и митологије.³

како га је *ex ante* описао Черчил у свом говору у парламенту, може бити предмет историографског спора, али неспорно је да Велика Британија није поклекла пред нацистичком Немачком, да није склопила примирје (за које се део британске политичке елите залагао) и да је битка за Британију завршена немачким поразом.

² У овим случају, основу за изградњу митова о себи понудио је и сам Черчил, који се потрудио да изузетно лепим језиком напише своје обимне мемоаре и тиме понуди обиље материјала „за даљу обраду“. Пажљивим бирањем тема и начина на који ће их обрадити и сам Черчил је један од највећих извора митова о самом себи.

³ Но, то не мора увек да буде случај у Србији, барем не крајем XX века. Како наводи Николић (2012, 442), „Тумачењу прошлости поједини српски писци приступили су као миту, уз поништавање разлике која је успостављена између мита као фикције и историографије као ‘објективне истине’, ма каква она била.“ Из

Дакле, митови настају управо на основу историографских налаза, приказујући их у неком другом, усмереном и искривљеном светлу, селективно истичући или величајући једно, а занемарујући или прећуткујући нешто друго. Како аутори наводе, митови о Черчилу засновани су на историји, а њих производе различити људи – репутациони предузетници – са разноврсним мотивима, и прихватају разнолики људи из разнородних разлога. Не постоји централни план производње митова и њиховог пласирања, пре је у овом случају реч о слободном тржишту митова и њиховом конкурентском сучељавању. Штавише, и у оним земљама у којима су постојали централни комитети за митове, већ произведени митови се нису могли контролисати.

Иако су се аутори осврнули на велики број „произвођача“ митова о Черчилу, највећу пажњу су посветили скорашњим изворима тих митова – Черчиловој биографији из 2015. године, филму „Најтуробнији час“ (*The Darkest Hour*) из 2018. године⁴ и телевизијској серији „Круна“ (*The Crown*) чије је емитовање започело 2016. године, а чија је четврта сезона емитована у време писања овог приказа.

Борис Џонсон (*Boris Johnson*), живописна јавна личност савремене Велике Британије, новинар кога је лондонски *The Times* отпустио „због извртања чињеница и избегавања истине“ (стр. 18), током свог другог мандата као градоначелник Лондона, дакле већ дубоко у политици, са јасним профилем евроскептика и препознатљивим брегзитовским амбицијама, објављује Черчилову биографију (Johnson 2015) – *Фактор Черчил: како је један човек начинио историју*. Не само да је Џонсон „на-

Николићеве интерпретације речи Матије Бећковића из његове књиге *Косово, најскупља српска реч*, следи да се предност даје миту, будући да песник „слухти неку суштину недоступну знању“ и да стварност пре потврђују „бујне наслуте песника“ него „штура дозирања“ историчара. Уколико се прихвати такво тумачење, онда се може закључити чак да је мит, у когнитивном смислу, супериоран у односу на историју, па се чак можда може поставити и питање сврхе историографије. У овом случају, закључује Николић (2012, 443), историја постаје фикција, па су на тај начин писци определили „да мит није више супротност науци, већ прераста у њену допуну“. Међутим, из речи песника (Бећковић) неко може да закључи чак и њену негацију или макар инфериорност у односу на мит. Из речи историчара (Николић), јасно је да он мит схвата, као и његов колега Ристић (2019), као заблуду – нешто што није утемељено у чињеницама. Аутори књиге која се приказује, очигледно, другојачије перципирају појам мита. Није на аутору овог приказа да се вредносно опредељује о тим разликама већ само да укаже на њих.

⁴ Иако је филм произведен 2017. године, а крајем те године и приказан у биоскопима у САД, његово приказивање у Великој Британији, што је једино релевантно за разматрање митова о Черчилу које је створио, започело је тек у јануару 2018. године.

писао књигу као серију љубавних писама човеку какав би он сам хтео да постане“ (стр. 20), него је тиме обновљен Черчилов мит и калибриран да буде инспирација за Брегзит и предстојећи референдум о изласку Велике Британије из Европске уније. Стога не чуди веома јасна формулација наслова једног од одељака књиге: „Brexit – May, 1940“. Мање од годину дана касније, у врхунцу референдумске кампање, Џонсон се уживљава у улогу Черчила, онако како је он види, па се, према свему судећи, прилично контрапродуктивни политички подухват изласка Велике Британије из ЕУ јавности представља као национална епопеја, као бескомпромисна побуна против зле Европе, као чудо у Денкерку и спасавање Британског експедиционог корпуса пред Немцима (опет Немци, мада сада мало другачији), као Черчилова одлучност да нема попуштања и ће се рат водити по сваку цену или чак и као пилоти у спитфајерима (*Spitfire*) који непоколебљиво бране енглеско небо.⁵ Није то било само враћање у дане британске непоречиве одлучности, ничим спутане решености да се до краја боре за одбрану своје острвске домовине – „*Whatever the cost may be*“ – него о повратку у доба старе славе. Овако засејани митови о Черчилу послужили су као времеплов за путовање у доба када је Британија била светска сила, империјални господар и центар света – Британија која влада таласима (светског океана). И као имплицитни наговештај, можда чак и уверавање да, када се ослободи јарма ЕУ, када „поврати контролу“ (како је гласио брегзитовски слоган), она може да се врати, макар делимично, тамо где је некад била.

Какве везе Черчил има са свим тим? Нема никакве, потпуно је јасно читаоцу ове књиге, али има успомена, има симбол, има онај мит који је Џонсон засејао и култивисао својом Черчиловом биографијом, својим јавним наступима, и који је потом (зло)употребио у формирању уверљиве – добијен је референдум – медијске стратегије за излазак Британије из ЕУ.

Велика је срећа то што аутори на неколико места цитирају текст Џонсонове Черчилове биографије. Тако читалац може, без мучног по-

⁵ Трагикомична је, али веома речита грешка (описана у књизи, стр. 42) коју је направио спикер *BBC*-ја у доба Брегзита, извештавајући да ће Тереза Меј (*Theresa May*), тадашња председница владе, на преговоре са ЕУ у Бриселу одлетети спитфајером (*sic*), лако препознатљивим симболом, готово заштитним знаком битке за Британију и британске одлучности да сачувају своју слободу. Та грешка сведочи о атмосфери која је створена приступом „Brexit – May, 1940“. Једино што је Брисел заменио Берлин, макар симболички. Узгред, службени авион британске владе који је тада био у употреби није произведен (искључиво) у Британији. То је *Airbus A330M*, производ једне од најуспешнијих паневропских корпорација, примера за углед како европске земље могу веома ефикасно да сарађују.

духвата читања његове књиге, да сагледа Џонсонов таблоидо-нови-нарски стил, испразних реченица, сладуњавих хвалоспева и наметања поједностављених закључака, без икакве, а камоли критичке дистанце, наспрот префињеном енглеском језику којим је написана књига којој је посвећен овај приказ, оличеном не само у богатству придева, нијансираним и уравнотеженим увидима, запитаности аутора која се крије иза сваке реченице и њихове тежње да читаоцу понуде све оно што је потребно да би онда читалац сам донео свој закључак. Јаз између британске политичке и интелектуалне елите очигледно је све већи.

Аутори филма *The Darkest Hour* из 2018. године виде други важан извор данашњих митова о Черчилу, овог пута изворно деполитизованих.⁶ Тим филмом су ојачани сви раније познати митови о „најузвишенијем часу“ – Черчилова одлучност да истраје, његова храброст да се упусти у политичке и војне подухвате од којих други презају, да на коцку стави своју политичку судбину не желећи да наруши начела у која верује, као и његова успешност да друге убеди у своје идеје, не само због способности да проналази праве речи. Гледајући тај филм, напомињу аутори, заинтересовани се подсећају најзначајнијих Черчилових говора из пролећа и лета 1940. године и добијају могућност да утврде мит о непоколебљивом Черчилу. Рећају се, у извођењу Гарија Олдмана (*Garry Oldman*), обећања попут „*blood, toil, tears and sweat*“, јасне назнаке одлучности, попут „*if necessary, for years, if necessary, alone*“, као и јасне поруке упућене не само непријатељу: „*We will never surrender.*“⁷ А сви ти говори су, показује и филм, али и историографија, брижљиво припремани, небројено пута редиговани и детаљно осмишљавани, све са пажљиво изабраном дикцијом, лаганим замуцкивањем и одлично распоређеним застајкивањима.

⁶ Режиер филма је Џо Рајт (*Joe Wright*), човек, према мишљењу аутора, без изражених политичких преференција, нарочито у погледу британске империјалне грандиозности. То потврђује и његов опус, који укључује филмове *Atonement* (Искуљење), према роману Иана Мекјуана (*Ian McEwan*), акциони трилер са елементима фантастике *Hanna*, и занимљива, високостилизована и визуелно раскошна екранизација Толстојевог романа *Ана Карењина*. Иако је *Atonement* лична драма, занимљиво је да је евакуација Денкерка 1940. године један од кључних делова тог филма/романа, посматрана искључиво из људског угла, са становишта судбине једног од главних јунака, без икаквих политичких конотација.

⁷ У филму, као и у самој књизи (стр. 22), бележи се једна од крволочнијих Черчилових реченица из тог времена: „Уколико дугој историји нашег острва треба најзад да дође крај, онда нека тај крај буде са сваким од нас који се лежећи на земљи гуши у сопственој крви.“ Порука достојна Шекспировог Кориолана (*Coriolanus*), можда и инспирисана њиме.

Тај филм, је међутим, сматрају аутори, донео или барем ојачао неколико, бар у одређеној мери, нових митова о Черчилу. Први и можда најзанимљивији јесте његов сукоб са британском политичком елитом, нарочито оним делом окупљеним око његове, Конзервативне странке. Дакле, реч је о непомирљивој несугласици између компромису склоног естаблишмента, с једне стране, и Черчила – политичког аутсајдера и иноватора, који ремети успостављен поредак, с друге. Черчил је победу извојевао својом политичком чврстином, снагом своје личности и за слушаоце очаравајућим говорничким умећем.⁸ Посредно, тиме је показана сва дубина политичке и војне катастрофе у којој се Британија нашла у пролеће 1940. године и из које су могле да је извуку само иновативна политичка решења – Черчилова „креативна деструкција“ омогућила је ту иновативност.

Други је мит о „народском“ Черчилу, који уопште није утемељен у чињеницама. У том делу филма, Черчил силази у подземну железницу, којом се никада у животу није возио, како би дошао до Вестминстера (*Westminster station, Circle & District line*), и између две станице разговара са „народом“ – путницима јавног саобраћаја, обичним људима, репрезентативним узорком Британаца који исказују своју решеност да се одупру нацистичкој Немачкој и да њихова отаџбина не постаје земља робова. Наравно, та епизода се никада није догодила, она представља чисту (уметничком делу дозвољену) фикцију и насиље над историографијом. Но, из ње се гради мит о Черчилу који своју инспирацију тражи у народу,⁹ а не међу својим (аристократским) премцима, и о томе да је та инспирација била одлучујућа за већ поменути кориолановску реченицу и обећање да се „никада нећемо предати“. Прилично неуверљиво за човека који је изјавио да је „најбољи аргумент против демократије петоминутни разговор са просечним бирачем“.¹⁰

⁸ После Черчиловог говора у парламенту којим је обезбедио пуну подршку одлучном вођењу рата, пораз своје политике преговарања са Хитлером лорд Халифакс (*Edward Halifax*), отелотворење британске (конзервативне) политичке елите, језгровито је коментарисао: „Управо је [Черчил – прим. аутора приказа] мобилисао енглески језик и послао га је у рат.“

⁹ Циници би можда чак могли да помисле да та возња са „народом“ између две станице подземне железнице представља супститут за (тада технолошки недоступне) друштвене мреже.

¹⁰ Ту Черчилову изјаву не треба тумачити као његово противљење демократији. Насупрот ње стоји она, благо саркастична, да је „демократија најгори облик владавине осим уколико се узму у обзир сви остали“. Занимљив је преглед нијансираних Черчилових ставова о демократији (Quinault 2001). Пажње је, ипак, вредна и, у приватном разговор изнесена, оцена једног временског британског

Но, у тој епизоди, проницљиво примећују аутори, крије се још један мит који није заснован на чињеницама. А то је Черчил као човек без расних предрасуда. Реч је о томе да народ из вагона подземне железнице чини и један млађи тамнопути господин, пореклом из Британске Западне Индије, Јамајчанин, на пример, који напамет зна песму лорда Маколија (*Thomas Macaulay*) *Horatious* и који у тренутку наставља да је рецитије тачно на месту на којем је Черчил застао. Видно ганут, Черчил прилази том фиктивном Јамајчанину и нежно му, суздржавајући се да пусти сузу радосницу, ставља руку на лакат. Независно од кича који се излива из тог кадра, порука је јасна: обичан народ, онај који се вози јавним превозом, тамне пути, изванредно је образован, а Черчил, разнежен поезијом тамнопутог Јамајчанина прихвата га не само као себи равнo, него и као драгог човека. Користећи стару енглеску доскочицу, циничан читалац/гледалац би рекао: „Ако поверујеш у то, онда ћеш поверовати било у шта.“

Но, аутори с правом указују на, ако не увођење, оно бар јачање још једног мита у том филму. Овог пута не о Черчилу већ о британском монарху као о (према народу) брижном и мудрог владару.¹¹ Када Черчил почне да губи самопоуздање, у изненадну неформалну посету му долази управо монарх и, уз своју говорну ману, даје му подршку, што Черчила соколи и казује му да инспирацију потражи у народу. Другим речима, не би Черчил, према овом филму, никада (фиктивно) сишао у подземну железницу да му то није (фиктивно) топло препоручио сам брижни монарх.

Мит о брижном монарху негује се и у серији *The Crown*, бар у њене прве две сезоне које су биле доступне ауторима пре предаје рукописа у штампу.¹² Но, значајан део прве сезоне посвећен је Черчилу, овог пута

парламентарца, дугогодишњег посланика Конзервативне странке: „Черчил је веровао у демократију – у Енглеској.“

¹¹ Аутори књиге сматрају да је први велики пробој на плану успостављања мита о брижном монарху учињен филмом *The Queen* (Краљица) из 2006. године, који прати понашање краљице Елизабете (*Elizabeth*) II после смрти принцезе Дајане (*Diana*). За разлику од тадашњег славољубивог, јавним мњењем и својом популарношћу опседнутог, на ивици пристojности агресивног британског премијера Тонија Блера (*Tonny Blair*), Краљица је умерена, уздржана, достојанствена и не води рачуна о јавном мњењу већ само о добробити народа, коме она сматра да служи. Уочљив је велики јаз између порока демократски изабраног званичника и врлина наследног монарха, независно од високог степена уверљивости портрета премијера Блера у том филму.

¹² Аутор овог приказа је у предности, будући да је, одгледавши трећу и четврту сезону серије *The Crown*, у прилици да закључи да је мит о брижном монарху у тој серији у одређеној мери почео да се круни, људски квалитети садашњег

као послератном политичару који се бори за власт и жели да је задржи. Мало шта је у том периоду остало од митског Черчила – неким он може бити симпатично џангризави старац, са свим својим манама и ексцентричностима, али многи с правом закључују да је било боље да се раније повукао, можда одмах после изгубљених избора 1945. године.¹³ Ни сам Черчил није имао дилеме у том погледу, изјавивши непосредно пре своје смрти: „Пожелим да сам умро 1945. године“ (стр. 111). Но, успомене на касног Черчила очигледно нису значајно умањиле сјај његове звезде из 1940. године.

Богати увиди из ове књиге о митовима о Черчилу, као британски национални и наднационални митови, барем земаља енглеског говорног подручја, отварају нека занимљива питања. Који су то наши, српски митови, не заблуде у нашој историји, попут оних које је детаљно описао и одбацио Ристић (2019), већ они упоредиви са митовима о Черчилу. Имамо ли ми свог Черчила? Који је то наш „најузвишенији час“?

Средњовековни митови, тако драги многим у Србији, једноставно нису упоредиви. Исувише је велика временска дистанца и, без обзира на квалитет наше средњовековне историографије, историјски извори о том времену веома су оскудни. Основу тих митова углавном чине предања, најчешће отелотворена у народној поезији, а у великој мери и заблуде. У трагању за упоредивим митовима треба се усредсредити на нову историју.

Тиме се долази до озбиљног проблема, који се односи на питање нашег идентитета. Србија је уласком у заједничку државу југословенских народа престала да постоји и своју је историју пренела на ту нову државу. Свакако да се одбрана Србије 1914. године, по свим својим карактеристикама, почев од одбацивања аустроугарског ултиматума, може окарактерисати као наш „најузвишенији час“.¹⁴ Исто се може рећи за

монарха стављају се под знак питања, а бесмисленост егзистенције краљевске породице све је израженија. Наравно, овим се не оспоравају увиди из књиге изнесени само на основу прве две сезоне те серије.

¹³ Једна од епизода прве сезоне ове серије посвећена је еколошкој катастрофи – загађењу ваздуха у Лондону у децембру 1952. године (*London smog*). Иако је сам Черчил, својим погрешним проценама и нечињењем, знатно допринео тој катастрофи, одржао је, када је криза била на врхунцу, говор достојан оних из пролећа 1940. године и предузео одговарајуће акције. Мит о одлучном Черчилу у тешким временима, без обзира на то да ли су она изазвана Немцима или смогом, тиме је само подгрејан.

¹⁴ Опис Србије 1914. године Макса Хестингса (Hastings 2013) упућује управо на овакву паралелу. Додуше, сам Хестингс није употребио синтагму „најузвишенији час“ – неке су речи резервисане ипак само за Енглеze.

1915. годину, одбијање капитулације после војног пораза и повлачење српске војске на Крф,¹⁵ независно од тога да ли су и какве војне и политичке грешке направљене том приликом (Стојановић 1921). Проблем са очувањем таквих митова у заједничкој држави једноставно извире из чињенице да су 1914. године на другој страни били, већином као редови и подофицири, борци из других југословенских, сада збратимљених народа, све на путу да се успостави краљу Александру I толико драг југословенски народ. А тек је успостављање нове, федеративне Југославије спутавало мит чији је неизоставни део био поклич „За краља и отаџбину“.

Наравно, нестанак версајске Југославије, како су је називали комунисти, и успостављање наводно демократске федеративне државе, означило је време за успостављање нових митова о револуцији која је довела до ослобађања народа. Они су неспорно били повезани са неспорним вођом југословенске револуције – Јосипом Брозом. Због тога је занимљиво питање колики је то био митски потенцијал Броза у односу на Черчила. Који је део тог потенцијала остварен и шта је судбина митова о Брозу?

Што се потенцијала тиче, неспорна су Брзова политичка достигнућа, независно од тога како их ко оцењује. Но, иако је Броз био импресивна не само политичка појава, језик му није био баш јача страна, говори су му били лоши и досадни, могли су неког да застраше, али мало је вероватно да су неког могли да инспиришу. Од свих његових великих изјава, творци мита о Брозу успели су да некако у јавност протуре наредбу „Прозор ноћас мора пасти“.¹⁶

Но, независно од потенцијала, највећи проблем формирања митова о Брозу лежи у томе што интерес тадашње политичке елите и самог Броза није било формирање митова, онако како их посматрају аутори књиге, него бескрупулозна пропаганда, намењена изградњи култа Брзове личности. Митови који су тако настали били су само неизоставна последица пропаганде. И тиме се долази до фундаменталне разлике између митова и пропаганде.

¹⁵ Занимљиво је повући паралелу између српског повлачења преко Албаније и британског повлачења из Денкерка четврт века касније. Уз све разлике, франпантне су сличности та два повлачења у свим битним карактеристикама, пре свега у погледу решености да се борба настави до коначне победе.

¹⁶ Аутентичност те наредбе је упитна. Никаквог тонског или било каквог другог записа, наравно, нема. У филму „Битка на Неретви“ из 1969. године курир Врховног штаба пружа надлежном партизанском команданту парче пожутеле, из свеске исцепане хартије, на коме је штампаним словима, уз препознатљив потпис, написано то наређење.

Приликом разматрања митова о Черчилу аутори, навођењем и разматрањем бројних референци, уверљиво стављају до знања да су Черчилова личност и његова политичка достигнућа била критички преиспитивана и док је он био на власти и када је био у опозицији, за његова живота и после његове смрти. Преиспитивали су их политички посленици у дневнополитичким активностима, преиспитивала их је, веома критички, историографија, публицистика, као и уметност, књижевна, позоришна, филмска, па и ликовна. Медији нису остали по страни од тог преиспитивања.

Ништа није било поштеђено. Ни Черчилова политичка лутања и грешке пре 1940. године, ни његове погрешне процене током Другог светског рата, ни његова политичка посртања после 1945. године, нарочито после његовог повратка у Даунинг стрит 10. Преиспитиван је и Черчилов (слабо прикривени) расизам – вера у супермацију беле расе – и недостатак било какве воље да се Британској (источној) Индији додели било каква аутономија, а камоли независност, као и снажна жеља да се британско колонијално царство у целини сачува, одричући другим народима она права која је за Британију љубоморно чувао. „Британци никад неће бити робови“, гласи стих родољубиве песме *Rule Britannia*, али је Черчил сматрао да се то никако не односи на друге, нарочито уколико нису белци. Позоришне представе описане у књизи, неке од њих на ивици доброг укуса, где на сцени мртав Черчил излази из ковчега као вампир (империјализма и расизма) и полемише са онима који се не слажу са његовим идејама, део су постхумног преиспитивања његовог расизма.

Дакле, плурал из самог наслова књиге – митови о Черчилу – указује и на плурализам тих митова, на различиту перцепцију Черчила и његове политичке заоставштине: од пуног одобравања, глорификације, па све до потпуне нетрпељивости, ниподаштавања. У таквој слободној конкуренцији митова преживели су само најјачи, па је онда извесно да су они одрживи. Стога и митови о Черчилу, наравно уз непрестана подгревања и преобликовања, живе све до данашњег дана.

Насупрот томе, митови о Брозу, произашли из пропаганде усмерене на стварање култа личности, неминовно су свог јунака приказивали у суперлативима: политичким и људским. Због тога је њега пропаганда и описивала као „највећег сина наших народа и народности“. А свеобухватна репресија онемогућила је преиспитивање, историографско или било какво друго, недодирљивог Брозовог „лика и дела“, предупредила је успостављање плурализма митова о њему, па је онда сасвим очекивано што су се пропагандом једноумља створени и међусобним

надметањем непроверени митови урушили непосредно приликом укидања репресије.¹⁷ Никога то није зачудило.

Ипак, вероватно да је најзначајнији разлог за неуспех, за неодрживост митова о Брозу пропаст његовог политичког подухвата – неодрживост његовог политичког дела, његовог наслеђа. Свега десетак година после његове смрти и надреалне програмске паролe „И после Тита – Тито“ која је уследила, нестали су сви камени темељци Брозове политичке задужбине – социјализам, самоуправљање, братство и јединство, Југославија као федерација и несврстана земља – а збратимљени народи и народности, којима је у аманет остављено да „чувају братство и јединство као зеницу ока свог“, започели су братоубилачки рат. И ту је крај сваког мита о Брозу. Успомена на Броза опстаје једино као сећање и жал за „старим, добрим временима“, али и они који се тих времена сећају старе и несташу. Насупрот томе, успомена на Черчила опстаје јер, управо због тога што има солидну историјску основу, њу данас баштине и (зло)употребљавају они који нису живели у Черчилово време.¹⁸

У Србији на почетку XXI века нема Черчилу упоредивих митова. После комплетне пропасти уједињења из 1918. године, Србија (поново) постаје независна и, после деценија конфузије у погледу државног идентитета, почиње да се окреће себи, па тиме и Великом рату, као битној тачки националног идентитета на којој, на основу колективног сећања и богате историографске литературе, могу да се граде одрживи митови – митови о одбрани, жртви, о слому и васкрсу Србије. Стогодишњице различитих догађаја повезаних са тим ратом, међутим, тешко да су добро искоришћене за то.

¹⁷ Занимљиво је питање дистинкције између пропаганде и заблуда у историји, независно од њиховог садржаја. Пропаганда настаје на једном месту, у једном историјском тренутку, сврсисходно и веома добро организовано, централизовано, уз вертикалну дифузију у смеру одозго-надоле и без икакве слободе у погледу садржаја. Насупрот томе, заблуде у историји настају на читавом низу различитих места, у различитим историјским тренуцима, без непосредне сврхе и без икакве организације, потпуно децентрализовано, уз хоризонталну дифузију и уз пуну слободу онога што садрже.

¹⁸ У оба случаја била су организована два изузетно добро осмишљена и спектакуларна погребa, као покушаји својеврсне деификације преминулих државника. Пре одласка на починак на дан сахране, Черчилова удовица је својој ћерки рекла: „Ово није био погреб – ово је био тријумф“ (стр. 114). Можда је и Брозов погреб за његове поштоваоце изгледао као тријумф, али је тај тријумф, за разлику од Черчиловог, имао ограничен рок трајања. Десетак година касније, пред Брозовом гробницом одиграва се гротескна сцена у којој распојасана маса креће у ископавање његових посмртних остатака, а на њеном челу је, носећи велики глогов колац (*sic*), човек који је, независно од тога да ли је у затвору или на слободи, константа политичког живота у Србији у последњих тридесет година.

О томе можда најбоље сведочи покушај да се цвет Наталијина рамонда установи као симбол српских жртава и васкрса Србије и да његово ношење постане на одређени начин обавезујући ритуал сећања на те жртве уочи Дана примирја. Узор за то је, вероватно, нађен у „*Remembrance poppy*“, цвету мака из Фландрије, где је у Великом рату погинуо највећи број британских војника, који је у Великој Британији готово обавезујући део гардеробе сваке јесени, у периоду од краја октобра до самог Дана примирја. Разлика је у томе што у Србији данас, неколико година после покушаја увођења тог сасвим прикладног симбола, мали број људи уопште зна за тај цвет и шта он симболизује, готово нико од политичке елите га не носи када му дође време, док тако нешто уопште не пада на памет, на пример, спикерима на јавном сервису. И док се гледа *BBC* у том периоду сваке јесени, на коме нико не може да се појави у студију уколико не носи *poppy*, постаје јасно како се успостављају и негују митови у Британији, а како у Србији.

За крај: ако књига посвећена митовима о Черчилу подстакне читаоца на толико много различитих размишљања која нису непосредно повезана са темом књиге, а само мањи њихов део записан је у овом приказу, онда то – типично британским ублажавањем речено – никако не може да буде лоша књига.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Николић, Коста. 2012. *Српска књижевности и политика (1945–1991): главни токови*. Београд: Завод за уџбенике.
- [2] Hastings, Max. 2013. *Catastrophe: Europe Goes to War 1914*. London: William Collins.
- [3] Johnson, Boris. 2015. *The Churchill Factor: How One Man Made History*. London: Hodder & Stoughton.
- [4] Quinault, Roland. 2001. Churchill and Democracy. *Transactions of the Royal Historical Society* 11: 201–220.
- [5] Ристић, Дејан. 2019. *Митови српске историје*. Београд: Вукотић медиа.
- [6] Стојановић, Коста. 1921. *Слом и васкрс Србије*. Београд: РТСФ издавачка делатност [2013].